

češ da je poudarjeno problematiziralo položaj Slovencev v jugoslovanski državi v času njenega razpadanja, pri čemer je analiziral znanstveni posvet "Jugoslavija - zgodovinska nujnost ali zabloda", ki je potekal v Mariboru januarja 1993 (objavljeno v Časopis za zgodovino in narodopisje, 1994, št. 1). Zaradi konkretne vpletenosti posameznih akterjev in avtorjevega čustvenega načina podajanja utegne biti prav ta razprava "inkriminirani" del Zečevičeve monografije. Omenjenega mariborskega posveta se je avtor lotil tudi šest let kasneje v razpravi *Dva opredeljenja Slovenaca za Jugoslaviju (1914-1918; 1941-1945)*, ki je bila objavljena v zborniku *Jugoslovenska država 1918-1998* (Beograd 1999). Spričo večje časovne oddaljenosti je treznejši Zečevičev razmislek pomemben zaradi relevantnega vprašanja, ki ga je zastavil v zaključku: zakaj je jugoslovanska ideja v Sloveniji izgubila podporo? Vprašanje predstavlja del širšega politično filozofskega problema o odnosu Slovencev do jugoslovanske državne tvorbe, hkrati pa zaradi vključenosti Republike Slovenije v evropske integracije nagovarja k samoizpraševanju tudi aktualno slovensko politično identiteto.

To, v cirilskem črkopisu, izdano delo akademika Momčila Zečeviča bo našlo mesto v zgodovinoписju širšega balkanskega prostora, zdi pa se, da bo - kot se rado zgodi (zlasti) izdelkom zgodovinarjev, ki se ukvarjajo s politično zgodovino - nekoliko več povedalo o zgodovinskem trenutku, iz katerega je bilo pisano, kot o tistem, s katerim se avtor profesionalno ukvarja.

Mateja Ratej

Raub und Rückgabe - Österreich von 1938 bis heute. Bd. 1-4, Verena Pawlowsky, Harald Wendelin (ur.), Mandelbaum Verlag Wien, Wien 2005-2006.

V seriji štirih zvezkov v zgoščeni obliki predstavljata urednika rezultate nekaterih projektov Avstrijske komisije zgodovinarjev, ki je bila ustanovljena 1998 in je svoje delo zaključila 2003. Generalni naslov serije *Rop in vrnitev - Avstrija od 1938 do danes* dopolnjujeta urednika z naslovi vsebinskih težišč posameznih zvezkov: *Die Republik und das NS-Erbe* (1. zvezek z 12. prispevki 14. avtorjev - 237 strani); *Arisierte Wirtschaft* (2. zvezek z 12. prispevki 11 avtorjev - 237 strani); *Enteignete Kunst* (3. zvezek s 15. prispevki 17. avtorjev - 282 strani) in *Ausgeschlossen und entrechtet* (4. zvezek s 13. prispevki 18. avtorjev - 300 strani).

Namen raziskovalnih naporov Avstrijske komisije zgodovinarjev je bil "raziskati celoten kompleks odvzema premoženja na ozemlju Republike Avstrije v nacističnem času ter vrnitev odškodnin (kot tudi gospodarskih in socialnih storitev) Republike Avstrije od 1945 naprej in o tem poročati". Pri projektu je sodelovalo kar 160 raziskovalcev in raziskovalk. Poročilo je naraslo na 49 tiskanih zvezkov s skupno 14.000 stranmi in takoj je bilo jasno, da bodo s tem korpusom delali le strokovnjaki, predvsem zgodovinarji. Celotno poročilo je izdala založba Oldenbourg. Za javnost zanimivi so bili le drobcji poročila. Bili so to primeri zasege nepremičnin in premičnin, zlasti umetnin iz časa avstrijske moderne, ki so bile v rokah pregnanih Judov in katerih se je "polastila" republika Avstrija ter jih predstavljala v svojih muzejih. Manj zanimanja je javnost kazala za arizirana podjetja, stanovanja, posestva in arizacijo ce-

lotnega družbenega življenja takoj po "anšlusu". Ta je pahnila v popolno brezpravnost Jude, Rome in številne nasprotnike nacizma ter omogočila kariero marsikateri osebi, ki nujno niti ni morala biti iz vrst novih oblastnikov. Povezava s sistemom pa ni škodila in je vzpon lahko bil hitrejši. Mednarodno razsežnost in s tem pozornost so dobili primeri umetnin Gustava Klimta, ki jih je Republika Avstrija šele v zadnjem času in po dolgih sodnih procesih vrnila pravnim lastnikom. Pravno osnovo za restitucijo je dal zvezni zakon o vrnitvi umetnin iz leta 1998. Spektakularni primeri zakrivajo seveda razsežnost dogajanja po "anšlusu" in med drugo svetovno vojno. Pomislimo le na "Zbirko A", v kateri je Republika Avstrija zbrala vse umetnine - in v tem primeru ne le slike -, ki jih po vojni ni bilo več mogoče vrniti, ker preprosto ni bilo niti lastnikov niti dedičev. Kot Judje in nasprotniki nacizma so bili pokončani v koncentracijskih taboriščih.

Verena Pawlowsky in *Harald Wendelin* skušata ponuditi zgoščen pregled kompleksne tematike odvzema premoženja v Tretjem rajhu in razpletenih postopkov njegovega vračanja po drugi svetovni vojni. Tej nalogi so sledili avtorji posameznih prispevkov - vsega jih je šestdeset -, ki niso predelali rezimejev svojih raziskovalnih projektov, temveč se na novo lotili pisanja v zgoščeni obliki. Posamezni prispevki dokumentirajo, da zapletenih dogodkov ni mogoče v zadovoljivi meri napisati na nekaj straneh. Zato so avtorji segli po drugi možnosti. Zgodovinski potek prikazujejo na posameznih primerih. Pri tem ohranjajo veliko stopnjo znanstvenosti. Prispevki so opremljeni z najnujnejšimi opombami in opozarjajo na najvažnejšo strokovno literaturo. Vsi zvezki so opremljeni z glosarji, ki mlajšim bralkam in bralcem, ki se sicer s tematiko ne ukvarjajo, dovoljujejo naglo seznanitev z besednjakom, ki so ga ustvarili nacisti na primer na pravnem in na drugih področjih.

V uvodu prvega zvezka izdajatelja menita, "da preseganje sistema, kot tistega Tretjega rajha, postavlja pravno državo pred velike probleme. Pravna varnost je soočena s popravo škode, integracija z obračunom, enovit pravni korpus s posebnimi pravicami." Ti problemi niso zaposlovali le avstrijskega prebivalstva in Avstrijo, temveč tudi odločujoče zavezniške dejavnike. Zgovorno o tem govori negativno zadržanje Britancev do odredbe Provizorične koroške deželne vlade z dne 1. avgusta 1945. V zavesti in pričakovanju jugoslovanskih ozemeljskih zahtev je Koroška hotela potegniti na svojo stran koroške Slovence in naznanila vrnitev zaseženih slovenskih kmetij in popravo škode Slovincem, ki so jo utrpeli v času nacizma. Britanska vojaška vlada, ki je v tistih dneh imela v rokah vse vaje in odločala o vsem, odredbe ni odobrila, ker je v njej videla precedenčni primer. Da so koroške oblasti v tistem soglasju z Britanci potem kljub temu reševale problem na vsebinsko enak način in da so bili v povračilnih komisijah zastopani tudi Slovenci, ilustrira zapleteno povojno situacijo. Odločali so interesi in ne načela. Sodelovanje Slovencev v povračilnih komisijah, ki je potekalo na osnovi pristanka Pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte, lahko interpretiramo tudi tako, da so se vsaj nekateri njegovi člani zavedali, da z združitvijo z "matičnim narodom" v novi Jugoslaviji ne bo nič. Odporu so se koroški Slovenci pridružili na osnovi narodne in politične zavesti, drugi morda tudi iz premisleka, da se na fronto ne mislijo vrniti in ne vstopiti v nemško vojsko. Osvobodilna fronta je ponujala perspektivo drugih družbenih odnosov. Kakšno perspektivo so imeli kmečki sinovi in delavci slovenskega občevalnega jezika? Da se po vojni obnovijo stare razredne razlike in da prvi še naprej tlačanijo na domačem posestvu ali se odselijo v delavske centre in drugi še naprej prodajajo svojo delovno silo? Vsaj nekateri izmed

njih so našli potem boljše pogoje v podržavljenih podjetjih. Še danes "straši" po zgodovinskih knjigah trditev, da naj bi bili koroški Slovenci v posebni meri predani nedemokratskemu sistemu avtoritarne stanovske Avstrije. To morda velja za peščico predvojne manjšinske elite, ki je svoje mnenje lahko povedala v *Koroškem Slovencu*. Slovensko govoreče prebivalstvo pa je bilo diferencirano tako po stopnji narodne zavesti kot tudi politično. Svoje interese so glede slovensko govorečega prebivalstva zasledovale elite večinskega prebivalstva, ki so za potrebe javnosti prisegale na priznavalno načelo. V svojih krogih pa so se tudi te orientirale po občevalnem jeziku. Tako beremo v virih, ki govorijo o nacističnem puču julija 1934, da so se v Ločah kmetje, med njimi veliko število Slovencev (sic!), ki da nemščine domala niso obvladali in neprestano rjuli "heil Hitler", uspešno upirali avstrijski vojski. Nenazadnje vemo, da naj bi pregon po načrtih iz leta 1943 zajel večino slovensko govorečega prebivalstva ne glede na stopnjo narodne zavesti.

Vsebinsko lahko poročamo seveda le o nekaterih prispevkih zbirke. Izbira je nujno subjektivna, pogojena z zanimanjem in z oceno, kje so lahko stične točke z "našo", slovensko zgodovino. *Clemens Jabloner*, predsednik Avstrijske komisije zgodovinarjev, v grobih obrisih poroča o njenem delu in opozarja na velika pričakovanja, ki so bila povezana z njenim delom. Komisija je pripomogla k ugotavljanju resnice, nikakor pa ne k vzpostavitvi pravičnosti, tudi ni bila knjigovodstveno podjetje, meni avtor. Važno mu je tudi sporočilo, da kljub obsežnosti končnega poročila diskusija o materiji še dolgo ne bo zaključena. *Peter Böhmer* nakazuje dimenzije in oblike ropa, ki je zadel osebe. O odvzemu nesnovnih dobrin na primeru slikarja Oskarja Kokoschke razmišlja *Harald Wendelin*. Režim mu je odvzel državljanstvo in za vrnitev te nesnovne dobrine se je moral znani slikar boriti še leta potem, ko je bil že zdavnaj častni meščan Dunaja. O tretjem povračilnem zakonu razpravljata *Franz Stepfan Meisel* in *Christoph Gnant*. Povračilne komisije so v okviru civilnopravnega postopka obravnavale po teh podatkih nad 40.000 primerov. Ta zakon je v odločilni meri prispeval k temu, da so koroški pregnanci dokončno dobili vrnjena svoja posestva, slovenske zadruga pa svoje nepremičnine. Prispevek *Brigite Galanda* govori o tem, kakšen vpliv so imeli posamezni uradniki na "povračilno zakonodajo". *Verena Pawlowsky* razpravlja o usodi številnih zavarovalnic, ki jih je nacistični režim ukinil v procesu "strukturnega čiščenja". Avstrija po vojni njihove obnovitve ni dopustila. Manjka opozorilo, da je Zvezna republika Nemčija šla na tem področju obratno pot. Opozoriti velja na prispevek *Irene Brandhauer-Schöffmann*. Raziskala je povojna prizadevanja avstrijske rimskokatoliške cerkve, da doseže generalno odškodnino. Cerkevne ustanove so bile dejansko tarča nacističnih oblastin in so izgubile veliko premoženja. Dimenzije tega ropa našteva takole: ukinitve državnih podpor, ki jih je Cerkev dobivala na osnovi konkordata iz leta 1934, razpust vseh katoliških društev (razen izključno verskih), zaplemba samostanov, zaplemba cerkvenih nadarbin (le na Koroškem za potrebe naselitve optantov iz Kanalske doline), ukinitve vseh verskih šol (le na Gradiščanskem), zaplemba in samovoljno ravnanje z umetninami. Cerkev se je pri svojih zahtevah glede vračanja sklicevala na prvi izvedbeni zakon z dne 20. decembra 1955 k Avstrijski državni pogodbi. Pri tem je v soglasju z državnimi organi storila vse, da njene zahteve ne bi zadevale podobnih s strani Judov. Pogajanja so potekala najprej med državo in predstavnikom avstrijske škofijske konference, v nje pa se je po svojem nunciju naglo vključil Vatikan. Avtorica govori o štirih pogajalskih fazah in zanimivo je, da je nuncij našel več razumevanja pri Kreiskem kot pa pri

znanih katoliških politikih, kot na primer ministru Heinrichu Drimmlu. Vsekakor je Cerkev uspelo, da razprava ni tekla pod generalnim naslovom vrnitve premoženja, temveč kot konkordatna materija. Cerkev je uspela na vsej liniji in priznan ji je bil "generalni status žrtve". Po provizorični rešitvi leta 1958 je bila leta 1960 med državo in Vatikanom sklenjena premoženjska pogodba in s tem dosežena generalna poravnava vseh dolgov. Iz prispevka diplomata *Ernsta Sucharipe* in njegove sodelavke *Ursule Kriebaum* vidimo, kakšen mednarodni pritisk je bil potreben, da je Avstrija v zadnjem desetletju 20. stoletja spet urejala probleme, povezane s pomanjkljivo restitucijo.

Velike razsežnosti arizacij na gospodarskem področju tematizira drugi zvezek serije. Poročila zajemajo "divje arizacije" takoj po "anšlusu" in vse nadaljnje postopke, ki so potekali na osnovi nacističnih zakonov, odredb in odlokov in s tem dajali celotnemu postopku "pravni videz". Avtorji opisujejo arizacijo velikih podjetij, bank, pa tudi arizacijo nepremičnin. Arizacijo v javnosti istovetijo predvsem z judovskim vprašanjem, z ropom judovskega premoženja. Vendar v to kategorijo v določeni meri štejejo tudi razlastitve slovenskih kmetov, predvsem pa javnost v nobeni obliki ni seznanjena s tem, da je ta zajela Rome na Gradiščanskem. *Gert Tschögl* opozarja, da na Gradiščanskem ni šlo toliko za translacijo premoženja v velikem stilu, temveč bolj za trajno uničenje življenjskih osnov tamkajšnjih Romov. *Eva Blimlinger* v svojem prispevku razmišlja o usodi judovskih trgovcev in obrtnikov na paradni dunajski Mariahilferstraße in žrtvam postavlja virtualne "kamne spotike". Žrtvam tako želi vrniti imena, današnje potrošnike pa spomniti nanje. *Siegfried Kristöfl* je napisal prispevek o katoliških društvih škofije Linz. Tam je namreč vsa društva v lastni režiji likvidirala kar Cerkev sama in pobrala tudi vsa likvidna sredstva teh društev. Cerkveni likvidator je bil celo tako uspešen, da je dosegel vrnitev sredstev, ki so se jih polastili "divji" likvidatorji, večinoma lokalni nacistični veljaki. Avtor piše, da je bilo sovraštvo nacistov do Cerkve splošno znano, kot so bili v javnosti poznani vsi ilegalci (člani nacistične stranke, ki so se ji pridružili pred "anšlusom"). Zanimiva je ugotovitev, da je gostota katoliških društev presenetila celo škofijsko vodstvo. *Peter Eigner* se je lotil arizacije bančništva in govori o karieristih, dobičkarjih in sopotnikih po izključitvi Judov iz te gospodarske panoge. Poroča tudi o akterjih, osebah, ki so se znale prilagoditi vsaki situaciji, o osebah za vse letne čase in med njimi omenja Josefa Johama. Ta je svojo kariero začel graditi v času stanovske države, po "anšlusu" je bil degradiran, a se je kmalu spet "pobral". Čeprav je avstrijske banke kmalu doletela usoda, da so jih združili z rajhovskimi, so ohranile določeno "samostojnost". *Creditanstalt* tako ni bila le "žrtev", saj je zelo samostojno delovala na vzhodu in v njenem vodstvenem kadru se je naglo spet pojavil Josef Joham, ki je potem igral pomembno vlogo na Balkanu. Iz prispevka ne izhaja, ali je prav ta človek za *Creditanstalt* "prevzemal" mestne posojilnice na Slovenskem. Vsekakor ga je Jugoslavija po vojni uvrstila na seznam vojnih zločincev. Josef Joham pa je našel že med vojno povezavo z Američani, jih oskrboval z informacijami, po vojni pa na tej osnovi nadaljeval svojo kariero kot generalni direktor *Creditanstalt*.

V tretjem zvezku serije izdajatelja predstavljata rezultate dela Avstrijske komisije zgodovinarjev s področja umetnosti. V prvi vrsti so spet bili prizadeti Judje, vendar vemo, da so nacistični mogočnejši Operacijske cone Jadransko primorje ropali tudi po Primorju in za svoje namene zbirali umetnine in dragocene knjige. Avstrijska nacionalna biblioteka je problematiko tematizirala leta 2005 v okviru posebne razstave in publikacije z naslovom "Geraubte Bücher" (Poropane knjige). Zvezek torej obravnava problematiko, ki je najbolj prisotna v avstrijski in mednarodni javnosti prek spekta-

kularnih dražb umetnin Gustava Klimta v New Yorku. Avstrijske oblasti so sicer pričele vračati v petdesetih letih 20. stoletja. Problem je bil nasleden: večina še živečih lastnikov ni imela več stalnega bivališča v Avstriji, umetnin pa država ni dovolila izvažati - ali le pod posebnimi pogoji: del umetnin so morali lastniki po nizkih cenah prepustiti zbirkam v avstrijskih muzejih. V določeni obliki naletimo na ta problem in podobno "reševanje" tudi pri zemljiščih in realitetah, hišah. Judovski lastniki se niso vrnili ali pa se niso nameravali. Restituirana jim je bila posest, procesni stroški so bili dragi, kajti dokazati so morali, da so bili posestniki. Ko je bila imovina restituirana, so bili mnogi izmed njih v položaju, da so morali dele imovine ali pa imovino tudi v celoti prodati. Glede na razmere v Avstriji številni niso pričakovali, da se bodo Sovjeti kmalu umaknili. Zemljišča in hiše so tako prodajali pod ceno.

Zadnji zvezek serije je namenjen izključevanju skupin, ki se niso ujemale, oziroma niso ustrezale doktrini nacistične "Volksgemeinschaft". Tu smo ponovno soočeni predvsem z Judi, z Romi pa tudi z drugimi etničnimi manjšinami; s Slovenci to pot ne kot posamezniki, temveč kot jasno opredeljenimi skupinami. Nacizem je zanje predvideval odvzem vseh materialnih življenjskih osnov in je svoje načrte tudi rigorozno izvajal, kot številni avtorji poročajo zlasti na primeru Judov in Romov. Nacistični režim jim je odrekal eksistenčno upravičenost, kar je vodilo v holokavst. Brezpravnost prizadetih skupin je slonela na poplavi pravnih aktov nacističnih oblastnikov. Vemo, da je to na primeru Slovencev že pred mnogimi leti dokumentiral Tone Ferenc. Avtorji govorijo tudi o odnosu avstrijskega prebivalstva do teh žrtev. Pravijo, da predsodki niso nastali po "anšlusu", da so bili prisotni že leta prej in da po porazu nacističnega režima tudi niso izginili, temveč še delujejo. *Gerhard Baumgartner* obravnava problematiko na primeru Judov in Romov na Gradiščanskem. Pri tem razkriva dejstvo, da so avstrijske elite že dolgo pred "anšlusom" razmišljale o pregonu Romov na otok Madagaskar. Na tozadevnem sestanku na Gradiščanskem so sodelovale elite vseh avstrijskih demokratičnih strank. Vendar čas še ni bil zrel. Tudi med zgodovinarji ni poznano dejstvo, da se je prolog v sistematični pregon judovskega prebivalstva in Romov odvijal takoj po "anšlusu" prav na Gradiščanskem. Lokalni nacistični oblastniki so najprej izvedli "divjo arizacijo". Prenagljeni dobičkarji so svojo slast po poceni tuji imovini morali potem doplačati z znatnimi zneski v blagajne nacistične stranke odnosno rajhovskega finančnega ministrstva. Oropanje obeh skupin je bilo popolno. Po ljudskih predstavah so bili Judje bogatini, Romi pa brez pravega premoženja. To sliko razbija avtor. Tudi večina Judov ni bila ravno obdarjena z dobrinami, premoženje romskega prebivalstva na Gradiščanskem pa tudi ni bilo ravno zanemarljivo. Baumgartner meni, da je bil rop, ki je prizadel judovsko prebivalstvo, zaradi tega tako uspešen, ker je že režim stanovske države sestavil premoženjske sezname, kar je olajševalo postopek. Takojšen pričetek ropanja in s tem izločanja judovskega prebivalstva je imel za posledico številne pobege v Jugoslavijo in na Madžarsko. Zadnja beguncev ni hotela sprejeti in tako so morali nekaj časa živeti v mejnem področju. Drugi so odšli na Dunaj in od tam skušali priti na liste za izselitev v Palestino ali v čezmorske države, oropani vsega premoženja. Z eno izjemo so oblastniki na Gradiščanskem takoj uničili vse sinagoge. Po drugi svetovni vojni o Judih na Gradiščanskem ni več mogoče govoriti. Od okoli 10.000 Romov je čas nacizma preživelo kakih 500, vsi drugi so izginili v koncentracijskih taboriščih Tretjega rajha.

Prispevek o koroških Slovencih sta napisali *Brigitte Entner* in *Heidi Wilscher*. Na primeru družine Olip iz Sel poročata zlasti o pregonu leta 1942 in sledečih deporta-

cijah, ki so bile posledica oboroženega odpora koroških Slovencev v okviru Osvobodilne fronte, o življenju v taboriščih ter načrtih nacističnih oblastnikov in naposled o vrnitvi ter dolgotrajnem boju za vrnitev premoženja in odškodovanju.

Političnim pregnancem posveča pozornost *Claudia Kuretsidis-Haider*. Avstrijske stranke so po vojni skušale zajeti žrtve iz "svojih vrst" vsaka zase in jih tako instrumentalizirati. O odnosu socialističnega ministra Oskarja Helmerja do političnih žrtev bi pa verjetno bilo treba napisati kar posebno razpravo. Seveda bo to mogoče šele, ko bodo na voljo vsi viri. *Hannelore Burger* se s svojim prispevkom vrača k vprašanju nesnovne dobrine državljanstva in razpravlja, kaj vse je povezano s tem važnim dokumentom in nakazuje, s kakšnimi težavami so bili v vsakodnevnem življenju soočeni tisti, ki takega dokumenta niso imeli. *Alex Preminger* je svojo pozornost posvetil krogu ljudi, dejavnemu v pravnih poklicih in na področju kulture. Tudi tukaj so izginili zelo naglo vsi Judje. Na njih mesto so stopili drugi, ki niso bili nujno nacisti. Citira avtobiografijo Antona Dermote, ki je prav po "anšlusu", tako piše sam, stopil na mesto zaradi rasnih zakonov izbranih pevcev. Obenem pa je doživel prepričanje, ko so novi oblastniki priprli tasta, okrajnega glavarja.

Mala in zaključena knjižna serija Rop in vrnitev - Avstrija od 1938 do danes osvetljuje najkrutejši čas avstrijske zgodovine. S svojimi zgoščenimi prispevki, ki so napisani na osnovi temeljitih in obsežnih razprav, utegne postati važen vir za spoznavanje te zgodovine tudi za tiste, ki se z njo ne ukvarjajo profesionalno.

Avguštin Malle

Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji, knjiga 10, dodatek januar 1942 - september 1943. Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2005, 631 strani.

Deseta knjiga iz zbirke *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji* (sprva imenovana *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji*; dalje: DLRS), v kateri so objavljeni dokumenti političnih ter oblastnih organizacij in ustanov slovenskega odporništv in revolucije med drugo svetovno vojno, predstavlja v tej seriji zadnjo knjigo s kronološkim načelom kot edinim kriterijem pri razvrščanju objavljenih dokumentov. V prihodnje bo zaradi konceptualnih sprememb, pogojenih predvsem z naraščajočim obsegom arhivskega gradiva od leta 1943 dalje, podoba omenjene zbirke precej drugačna. Zasnovana bo tematsko in bo na začetku prioritarno objavljane dokumentov osrednjih političnih in oblastnih organov (zapisniki sej in drugih dokumentov izvršnega odbora Osvobodilne fronte, upravne komisije za osvobojeno slovensko ozemlje, predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije).

Pričujočo knjigo je pripravil uredniški odbor v sestavi: Marjeta Adamič, Darinka Drnovšek, mag. Metka Gombač in Marija Oblak Čarni. Knjiga je zasnovana kot dodatek k prvim devetim knjigam, v katerih so bili objavljani dokumenti iz obdobja med marcem 1941 in septembrom 1943. V njej je objavljenih 141 dokumentov, ki zadevajo obdobje od januarja 1942 do septembra 1943. Na eni